

¹⁵ Milić Lalević, G. C., 14. febr. 1898, br. 7, str. 4; Vuk R. Maslovarić, Pop Milić Lalević, isto, br. 8, str. 1—2. — ¹⁶ Petar Radulović, G. C., 3. april 1898, br. 14, str. 4; Vladimir Radulović, isto, 21. septembar 1911, br. 42, str. 4. — ¹⁷ Velimir Garčević, G. C., 1898, br. 21; Filip Gvozdenović, G. C., 1898, br. 28; Gordana Zotović, G. C., 1899, br. 32; Savo Ljumović, G. C., 1900, br. 16, sve str. 4. — ¹⁸ Mihailo Banović, G. C., 1913, br. 4; Đuro Nenezić, G. C., 1915, br. 19. — ¹⁹ Miljanić P.: Sa VIII. međunarodnog kongresa za higijenu i demografiju u Pešti, G. C., septembar 1894, br. 38, str. 1—2, br. 39, str. 2. — Na kongresu je 21. avgusta Miljanić govorio o opštem napretku Crne Gore, sa posebnim isticanjem organizacije zdravstvene službe, podizanje vodovoda na Cetinju 1892, melioracije oko Ulcinja i Bara 1884—87, donošenje naredbe 1884. o obaveznoj vakcinaciji i Sanitetskog zakona 1891. — ²⁰ Spom. djelo, str. 105—106. — ²¹ Kolomin Sergij Petrović, Russkij biografičeskij slovar, S. Peterburg, 1903, preštampan u Njujorku 1962, tom 9, str. 75—76.

ДР МИТАР РАДУЛОВИЧ

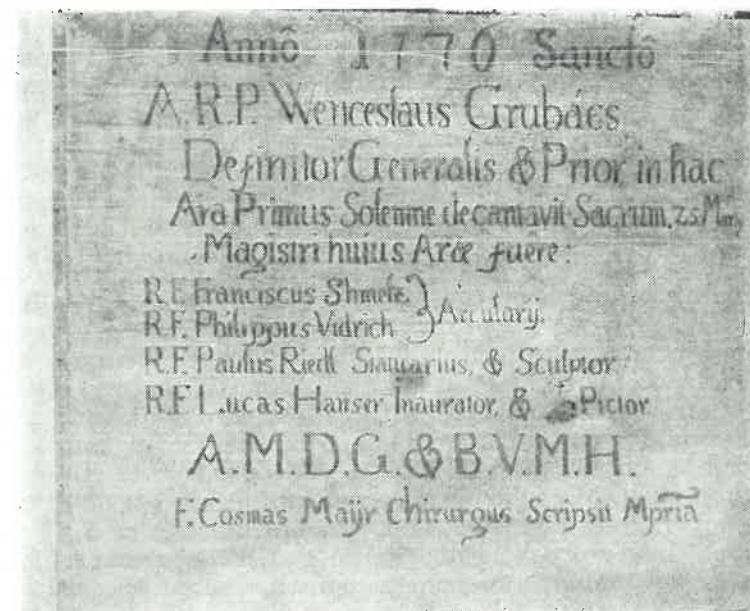
Новак МИЛЯНИЧ

М. РАДУЛОВИЧ (ЦЕТИЊЕ 1864—24. ДЕК. 1938) ОКОНЧИЛ ДУХОВНУ АКАДЕМИЈУ (богословије) у Саратову, а Војно-медицинску академију у Петербургу (Ленинград) у 1891. години. Потом служио у черногорским градовима Подгорице (Титоград) и у Никшићу. Студентом он посветио четири члана у черногорску газету Голос Черногорца, а доктором објавио четири члана: Чуждје вещества (Согрога алиена) у рани и Епилепсија, обе четири члана печатао у белградском журналу Сербски архив у 1895. години. Он био народним депутатом с 1907. до 1911. г.

ZAPIS O PRVOM ZDRAVSTVENOM RADNIKU U CRIKVENICI

Stanko JURDANA
Vladimir UREMOVIĆ

U ARHIVU ŽUPE BLAŽENE DJEVICE MARIJE U CRIKVENICI, KOJI je vrlo pedantno vodio od g. 1914. do g. 1941. župnik A. Rigoni, zabilježen je podatak da je već g. 1776., kada je obližnji stari grad Kotor zadesio veliki požar i starosjedioci preselili uz morsku obalu, Crikvenica imala već i svog kirurga. To je župnik jedanput prigodom renoviranja crkve opazio na jednom zapisu na stražnjoj strani tabernakula na glavnom oltaru istoimene crkve. Idući tim tragom uspjeli smo nakon par pokušaja, privolom današnjeg župnika g. Sušića, rastaviti taj tabernakul i tu nam se na poleđini ukazao natpis.

Natpis na tabernakulu glavnog oltara crkve B. D. Marije u Crikvenici

Dakle doista se g. 1776. osim oca priora Wenceslaus-a Grubács-a, koji je prvi na tom oltaru služio svečanu misu iste godine, spominju i braća (laici) koja su izradila detalje oltara i to: Franciscus Schmelz i Philippus

Vidrich (kovčeg), Paulus Riedl (kipove i rezbarije), Lucas anser (pozlaćenje i slike), a sve je to ispisao vlastitom rukom brat *Cosmas Mayr Chirurgus*. Rigoni također navodi kako su pavlini (red komu su svi imenovani pripadali) bili vrlo obrazovani, ali i praktični i poslovni ljudi, sa vrsnim majstorima među njima, a kirurg je pružao svoju pomoć i znanje i okolnom stanovništvu.

U to vrijeme, još od doba srednjeg vijeka, svjetovni komunalni liječnici dijelili su se u dvije oštro odvojene vrste: fizike i kirurge. *Fizici* (mediciphysici, doktori medicine) su bili učeni ljudi, uglavnom s fakultetskom naobrazbom stečenom na medicinskim školama Evrope. Oni su imali veliko teoretsko znanje, pa su se bavili pretežno internom medicinom. *Kirurzi* su imali nižu stručnu naobrazbu, uz slabo poznavanje latinskog jezika i stručne literature, ali veliko praktično iskustvo. Oni su svoju vještinu stjecali šegrtovanjem poput drugih zanatlija i udruživali su se u cehove. Njihovo zanimanje je često bilo vezano sa zvanjem brijača, koji su se također bavili liječenjem, osobito puštanjem krvi i vađenjem zuba. Znanje im se prenosilo više usmenom predajom nego preko knjiga, kojima su se opet više služili na medicinskim fakultetima i u samostanima. U Francuskoj su kirurge dijelili u 2 grupe pa su se nazivali pravi kirurzi ili »kirurzi s dugim haljetkom«, te brijači-kirurzi ili »kirurzi s kratkim haljetkom«.

Ove razlike su dugo vremena postojale, jer im naobrazba nije bila ista, pa su fizici imali pravo da kontroliraju rad kirurga-zanatlija-ranarnika, zatim babica, brijača, apoteka i bolnica. To je kasnije za sve habsburške zemlje regulirano zakonskim propisima Marije Terezije i Josipa II i proklamirano u »Generale normativum in re sanitatis (1770)«, te u »Regni protomedicus (1786)«, koji reguliraju zdravstvenu službu i kadrovska pitanja, kao i školsku spremu koju pojedini profili moraju imati da bi im se rad legalizirao. Tek je tada kirurgija počela stjecati ugled među ostalim granama medicine. Kirurzi su polaganjem stručnog ispita na nekom sveučilištu morali tada da dokažu svoju stručnu spremu.

Teško je kazati kakova je bila liječnička i ljekarnička sprema pojedinih samostanskih kirurga i apotekara. Najvjerojatnije su mnogi to izučili kao zanat kod kojeg starijeg i dobro izvježbanog samostanskog kirurga-ranarnika ili apotekara kao što je to bilo i kod svjetovnih kirurga i apotekara u ono doba. Ispočetka su i od naroda mnogo naučili, pa je to bilo većinom pučko liječenje osnovano na empiriji, ali su se bavili vađenjem zuba, kirurgijom-ranarstvom, vidanjem rana, namještanjem uganutih zglobova ili kostoloma, a svi su oni znali i dosta savjeta u bolesti. Kasnije je bilo i takovih koji su svoje nauke svršili u nekom liječničkom učilištu u Italiji ili Mađarskoj. Kirurzi-ranarnici su obično bili braća laici, a ne svećenici, jer je svećenicima već papa Honorije III god. 1227. zabranio da se bave operacijama, jer prema crkvenom koncilu u Toursu »ecclesia abhorret a sanguine« (crkva zazire od krvi), a oni svećenici koji su dobili dozvolu da smiju liječiti bolesnike, dobili su je uz klauzulu »abseque incisione et adustione«, tj. bez rezanja i paljenja. Liječenje je kasnije bilo dopušteno i klericima ako su liječenje izučili prije stupanja u samostan. A da je bilo dopušteno liječenje laicima izvan samostana razabire se i po tome što je dopušteno liječenje siromaha, prijatelja i dobročinitelja. Ti su mogli do-

bivati lijekove iz samostanske apoteke uz dopuštenje poglavara samostana, a dopušteno je bilo liječiti izvan samostana i onda kada se za to pokazala velika potreba (npr. kod nesreća, epidemija). Međutim, kada su samostanski kirurzi-ranarnici krenuli u narod, već se javljaju i prve afere o nadriliječništvu. Na inzistiranje svjetovnih kirurga carica Marija Terezija je 2. X 1758. zabranila liječenje samostanskim ranarnicima izvan samostana, ali je ta zabrana — izgleda — slabo održavana, jer su ovi bili omiljeni kod naroda. A g. 1763, je reformom zdravstva Marija Terezija zabranila crkvenim redovima držati ljekarne.

Da je među kirurzima i apotekarima bilo tada mnogo Nijemaca tumači se time što su mnogi svećenici Nijemci došli u naše krajeve polovinom 18. stoljeća, kada su bili protjerani iz Bavorske. To je vidljivo i iz našeg natpisa o crikveničkim pavlinima, kao i iz popisa duhovne i svjetovne braće u Lepoglavi i Olimju.

Pavlini, redovnici pustinjaci nosili su bijele haljine, pa ih je narod nazivao bijelim fratrima, a dobili su svoje ime po svom zaštitniku sv. Pavlu Tivljaninu, pustinjaku u egipatskoj Tebaidi. Javljaju se kod nas već od prve polovice 13. stoljeća, pa sve do abolicije reda 1786. g. kada ih je Josip II ukinuo. Njihovi glavni samostani bili su im Remete i Lepoglava sa podružnicom u dvorcu Olimje, koja je trebala da postane prirodoslovni, medicinski i farmaceutski fakultet. U senjsko-modruškoj biskupiji imali su samostane sv. Nikole u Gvozdu kraj Modruša, zatim na Ospu kraj Novog Vinodolskog, sv. Spasa u Glubotini kod Senja, te u Crikvenici. Tu su se uvijek služili u crkvi narodnim jezikom, a pisali glagolicom. Clanovi toga reda su mnogo nastojali oko kulture, nauke i znanosti, a bili su popularni u narodu i vrlo cijenjeni kao liječnici i ljekarnici, iako o njihovom radu na zdravstvenom polju imamo vrlo malo pisanih izvještaja. Međutim, kako su u svojim samostanima držali škole smatrani su pravim narodnim popovima kao i franjevci u Bosni, jer su tu školovani mnogi đaci iz okoline kao npr. i naš najveći minijaturista Julije Juraj Klović.

Pojedini redovnici su ostali kao liječnici i ljekarnici u narodu ili u javnoj službi i nakon raspuštanja reda (1786). Imovina pavlina nakon toga pripala je Mađarskom komorskom arhivu. Odande su spisi premješteni u Zagrebački zemaljski arhiv, gdje su se nalazili od 1850. do 1885., kada ih je ban Khuen s ostalim hrvatskim spisima donesenim iz Budimpešte opet izručio Mađarima, da bi tek nakon Drugog svjetskog rata bili 1958. vraćeni i pohranjeni u Državnom arhivu SRH u Zagrebu, i taj bi materijal bilo vrijedno istražiti.

Literatura

¹ Bazala V., Uloga crkvenih redova u medicini i farmaciji kod Hrvata, Bogoslovska smotra 1968, 38, 240. — ² Crevar V., Osvrt na hirusko-traumatološku službu Sombora 1774—1820., Zbornik radova XIX naučnog sastanka NDZIZKJ, Novi Sad, 14.—15. XII 1968. — ³ Glesinger L., Povijest kirurgije u Hrvatskoj do sredine XIX stoljeća, Acta chir. Iug. 1967, 14, 121. — ⁴ Grmek M. D., O stručnoj naobrazbi liječnika u Hrvatskoj do početka XVIII stoljeća, Liječ. vjes. 1968., 90, 1221. — ⁵ Jurdana S. Uremović V., Ličnosti koje su utjecale na razvoj Crikvenice u zdravstvenom smjeru,

Acta historica med. pharm. vet., 1968, 8, 1—2, 77. — ⁶ Jurdana S., Uremović V. Povi-
jesni pregled razvitka zdravstva u Crikvenici, Medicina, 1969, 6, 245. — ⁷ Korin N.,
Horvat M., Longhino A., Razvoj kirurgije u području Istre i Hrvatskog Primorja,
Medicina, 1967, 4, 291. — ⁸ Laszowski E., Gorski Kotar i Vinodol, Matica hrvatska.,
Zagreb, 1923. — ⁹ Matejčić M., Neki podaci o bakarskim liječnicima-kirurgima u
XVIII stoljeću, Acta historica med. pharm. vet., 1969, 9, 1—2, 141. — ¹⁰ Popov K., Sta-
tus zdravstvenih radnika XVIII veka u Somboru, Zbornik radova XIX naučnog
sastanka NDZIZKJ, 14.—15.XII Novi Sad 1968. — ¹¹ Rigoni A., Arhiv župe B. D. Ma-
rije u Crikvenici (1914—1941), Crikvenica. — ¹² Povijest kirurgije, Med. enciklope-
dija, J. L. Z., Zagreb 5., 1961. — ¹³ Povijest medicine, Med. enciklopedija, J. L. Z.,
Zagreb, 8., 1963. — ¹⁴ Willer Z., Čupen J., Sivački J., Povijest razvitka zdravstvene
službe u Virovitici kroz 220 godina, Zbornik radova stručnog sastanka Podružnice
Z. L. H., Virovitica, 1970.

UNE DONNÉE SUR LE PREMIER TRAVAILLEUR SANITAIRE A CRIKVENICA

Stanko JURDANA
Vladimir UREMOVIĆ

LES AUTEURS DECRIVENT LE PREMIER DOCUMENT, TROUVE SUR LE
maître-autel de l'église paroissiale de Crikvenica, qui fait mention d'un travailleur
sanitaire de 1776. Il s'agit d'un prêtre laïque de l'ordre du St. Paul, frère Cosmas
Mayr chirurgien, parce que il n'était pas permis de s'occuper avec le sang auä
prêtres pères spirituels.

Puis ils donnent une classification des travailleurs sanitaires de ce tamps-là en
médecins et chirurgiens en indianant les differences entre euä.

Enfin ils décrivent l'ordre du St. Paul dont les prêtres furent très populaires pour
leurs grands mérites dans le domaine de la science, de l'éducation et de la santé.
Ils souliignent l'importance d'une étude approfondie de leur héritage écrit, qui se
trouve dans les Archives de la République de Croatie à Zagreb.

O JEDNOM LIJEČNIČKOM (LJEKARNIČKOM) PRIRUČNIKU IZ 1702. GODINE

Vladimir SUSTIĆ

ZBOG RASPOREDA I OBRAĐENE MATERIJE INTERESANTAN JE
priručnik »Prikaz sredstava laganih i domaćih uporabljenih i osiguranih
za svaku vrst unutarnjih bolesti, vanjskih, staračkih i teških za ozdrav-
ljenje«. Tiskan na blizu 600 stranica formata 8×15 cm predpostavlja se,
u namjeri pogodnoj za liječnika praktičara. Primjerak koji smo imali
prilike vidjeti dobro je ušćuvan*.

Na prvoj stranici osim napomene o kakvom »prikazu« je riječ, istaknut
je izvor materije i posveta »sabranih radi karitativnih razloga glasovite i
milostive gospođe Foquet za spas siromašnih bolesnika«. Priručnik je
na starom talijanskom jeziku i pismu a »prevedeno iz francuskog sa pra-
vilima da se živi prema konstituciji tijela i raznih bolesti te konstitucije.
Sa jednim opisom mlijeka, uporabe China-China, zmija, raznih trava itd.«
Zatim još na prvoj strani »sve u najboljem redu raspoređeno drugi
svezak posvećeno glasovitom gospodinu Gio Batista Silvestrini...« (sl. 1.)

U daljnjem tekstu, odmah iza naslovne stranice izdavač Iseppo Prodocimo
uz oznaku da je tisak drugog sveska »priručnika« završen 6. listo-
pada 1702 god. obraća se biranim riječima autoru »odanost mojega
srca zajedno sa sveopćim poštovanjem zasluge vašega slavnoga gospod-
stva obavezuje me da vam prikažem poštovanje zamolivši vas da primite
ovaj novi prikaz koji će ukasiti vaše poštovano ime, kojega zaslužuje
a u sebi nosi blago kemije i tajna sredstva za najteže bolesti iskušano od
gospođe Foquet. U ovom mojem prvom izdanju sa plemenitom namjerom
učinio sam prikaz praktičnim i prihvatljivim. Ovo će djelo cijeliti svaki
onaj koji vidi u naslovu ovoga rada vaše ime koje je slavno po cijeloj
Italiji, Njemačkoj, Francuskoj i Poljskoj pa i u najzabačenijim zemljama
svijeta...« (sl. 2, 3 4).

Kako je upravo prva stranica oštećena (sl. 1) nije moguće navesti autora.
Tekst, vidi se, odobrili su za izdavanje 30. travnja 1702 g. prokurator
sveučilišta u Padovi Gio. Lando i Frac. Cornaro sa supotpisnikom tajni-
kom Agostino Gadaldini. »Mi reformatori studija u Padovi. Videno od
našeg tajnika u knjizi štampanoj u Bolonji godine 1693 sa naslovom
Prikaz pomoćnih sredstava madam Foquet ne razlikuje se od principa i
dobrih običaja, dozvoljavamo štampanje Isseppo Prodocimu...«

* Priručnik je u vlasništvu obitelji pok. Damjana Baričević iz Velog Lošinja
(o. Lošinj).